

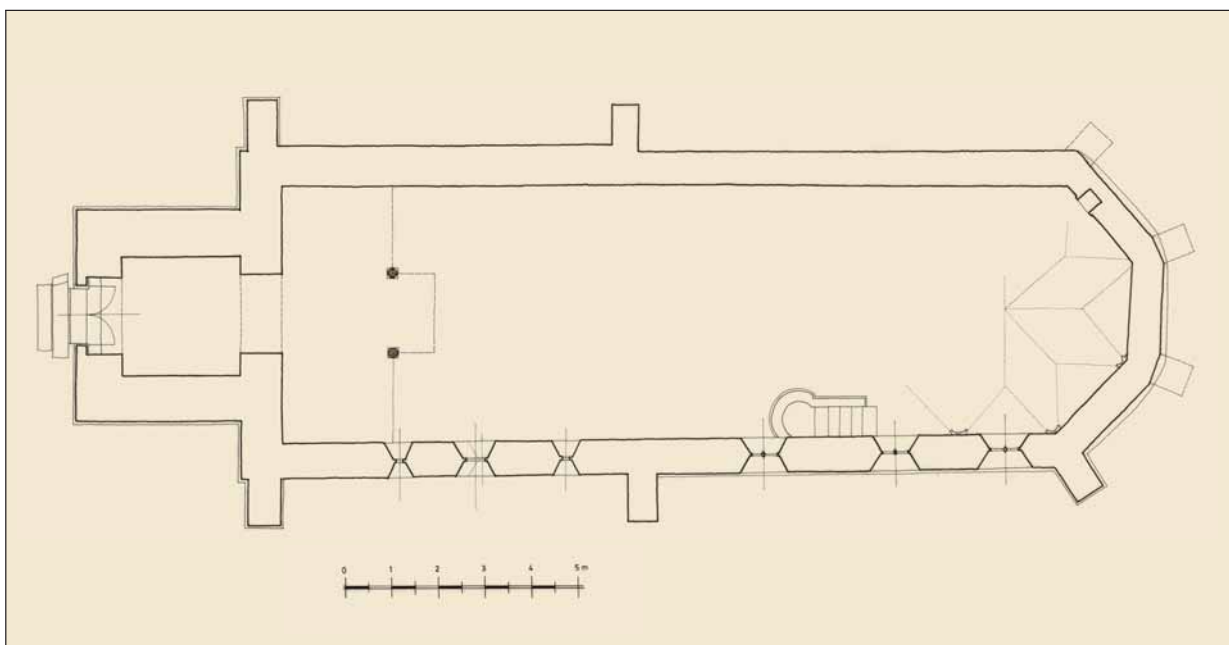
Péter Németh – Szilárd Papp

Nagygéc, fosta biserică reformată

Prima atestare documentară a așezării Géc datează cu 730 de ani în urmă: în 1280 este menționat un anume Nicoale Géci (*de Géc*, numit după satul său de origine), fiul lui Simon, care deținea ca zălog localitatea Petea din apropiere. Câteva ani mai târziu, Avram, originar tot din Géc, este menționat printre juzii nobiliari ai comitatului Sătmár. Probabil nu e întâmplător că în perioada respectivă adunarea comitatului s-a întrunit cu câteva ocazii tocmai în Géc. Potrivit datelor conscripțiilor papale, parohia satului, care ținea de arhidiaconatul Ugocei subordonat episcopiei Transilvaniei, a contribuit cu 4 (1332), 2 (1333) respectiv cu 6 groși (1336) la dijma papală. Deducem astfel că satul se număra printre așezările sătmărene de dimensiuni medii. Într-un act de împărțire domenală emis în 1339 se precizează hramul bisericii: Sf. Petru. Nobilii din Géc au dispărut la începutul veacului al XV-lea, domeniile acestora fiind dobândite – probabil în urma căsătoriilor – de familiile Csáki, Darai, Piliskei.¹ Printre membrii acestor familii trebuie căutați și comanditarii extinderii lăcașului din Nagygéc în

secolul al XV-lea. Biserica reformată din comună a fost părăsită în urma inundațiilor din 1970, fiind goală și în zilele noastre. Între 1986 și 1987 s-au executat cercetări arheologice și de parament conduse de Péter Németh. Aceste investigații au urmărit să stabilească dacă monumentul ar putea fi mutat, fără riscul distrugerii sale, în muzeul în aer liber din Nyíregyháza (Sóstófürdő, Ungaria). Datorită contextului politic al vremii, s-a renunțat până la urmă la ideea mutării. A dispărut și feroarea cu care se proiecta renovarea monumentului din fondurile strânse în acel scop.² Nu s-a întreprins nimic între timp cu excepția campaniilor de defrișare a terenului din jurul monumentului făcute în câteva rânduri de voluntarii mișcării „paznicii patrimoniului”.

Biserica cu hramul Sf. Petru din Géc a fost construită în a doua jumătate – către finele veacului al XIII-lea. Din clădirea aceasta s-au păstrat zidurile de cărămidă ale navei, cu cele trei ferestre încheiate semicircular care ritmează peretele sudic. Pe latura nordică, lăcașul era prevăzut cu o sacristie a cărei ușă a

1. Planul

2. Fațada sudică a bisericii

fost înzidită în cursul extinderii clădirii din secolul al XV-lea. Spațiul delimitat de zidurile de fundație ale sacristiei demolate a fost utilizat în perioada următoare drept *ossarium*. Intrarea bisericii se afla pe fațada vestică, fiind – potrivit descrierii lui Henszlmann – o deschidere semicirculară la partea superioară, profilată, clădită din piese ceramice turnate în forme. Aceasta a fost distrusă odată cu extinderea intrării în cursul construcției turnului în 1896. Turnul masiv cu trei niveluri, încununat cu un coif piramidal s-a păstrat până în zilele noastre. Despre forma absidei primei biserici din Géc nu avem nicio informație. În cursul extinderii gotice au fost îndepărtate și fundațiile acesteia, iar mormintele din incinta bisericii au distrus ulterior toate urmele arheologice ale absidei originale. Fațadele netencuite inițial ale bisericii puneau în valoare zidăria clădită din cărămizi lungi și înguste combinate pe alocuri cu cărămizi smălțuite. În interior, pereții bisericii au fost acoperiți cu un strat de tencuială dură, conținând pietriș mărunț și var în proporție însemnată. Extinderea spre răsărit a lăcașului a avut loc pe la cumpăna secolelor XV-XVI. Corul romanic și arcul de triumf au fost demolate, iar nava s-a prelungit păstrându-se lățimea originală a acesteia. La racordul zidurilor romanice cu cele gotice au fost amplasate pe fațadele bisericii noi contraforturi treptate. În același timp, contraforturile edificiului romanic au fost demolate. Pe fațada sudică nava romanică este urmată spre răsărit de un tronson articulat cu trei ferestre încheiate în arc frânt, decorate cu muluri simple caracterizate de motive flamboaiante. Menourile ancadramentelor de piatră au fost îndepărtate în epoca barocă, tot atunci fiind rotunjite și

închiderile ambrazurii ferestrelor. Dintre cele patru contraforturi amplasate la colțurile corului încheiat cu trei laturi ale unui octogon azi se mai păstrează doar unul singur, celelalte fiind demolate în secolele XVIII-XIX. Sacristia nouă clădită pe latura nordică a fost înlăturată în perioada Reformei, când s-a înzidit și ușa acesteia cu ancadrament din piatră încheiat în arc în acoladă, cu profil în formă de pară. Partea romanică a bisericii era tăvănită, iar cea gotică fusese acoperită inițial cu o boltă în plasă. Fragmentele profilate din piatră ale pornirilor bolții de odinioară se mai văd în cor și în zilele noastre. În peretele sudic al corului era amenajată nișa de ședere încheiată în segment de cerc, destinată familiei patronului.

Pe latura nord-estică a corului a fost amenajat un tabernacol renesanțist timpuriu, decorat cu o friză cu denticuli. Nișa acestuia prezintă un ancadrament cu baghete, a cărui profilatură continuă și pe consola triunghiulară inferioară. Pereții gotici au fost acoperiți în interior cu un strat de tencuială alb-gălbui, cu var.

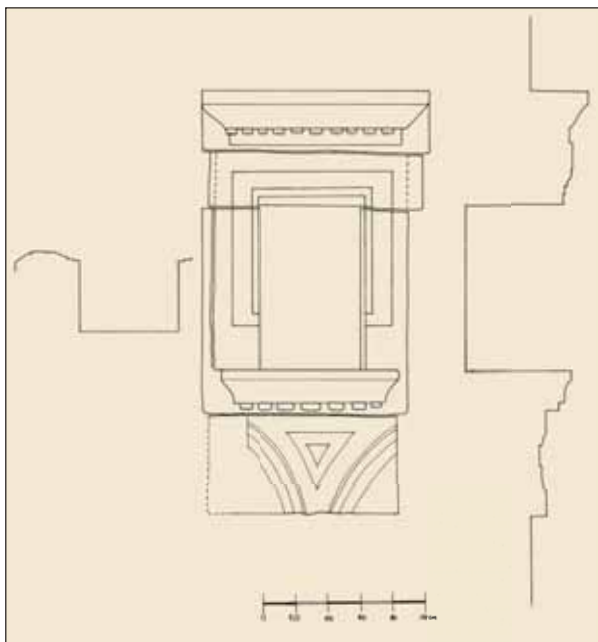
Interiorul bisericii a fost pictat în perioada Reformei, în cursul secolului al XVII-lea. Privitor la această decorație, dispărută între timp, s-a consemnat în 1874 că „din vârful ferestrei corului se desprinde un buchet compus din flori, boboci și frunze”. Interiorul bisericii a suferit o intervenție majoră în 1765 când s-a construit un tavan de lemn în al cărui centru a fost montată și o casetă pictată („*írott tábla*”) dispărută între timp. Probabil că în aceeași perioadă s-a construit și clopotnița independentă din lemn, înlocuită în 1896 cu turnul zidit actual. Amvonul amplasat între ferestrele gotice s-a clădit

în secolul al XVIII-lea din cărămidă și pietre profilate gotice (bazele coloanelor de susținere ale tribunei de odinioară?). Coronamentul sculptat din lemn al amvonului constituie azi, împreună cu stranele de odinioară, mobilierul bisericii reformate din muzeul în aer liber din Nyíregyháza (Sóstó).

În 1957, pereții interiori și tavanul au dobândit o decorație policromă realizată cu șablon. Cu aceeași ocazie s-au retencuit fațadele fără să se fi ținut cont de normele impuse de protecția monumentelor.³

P. N.

Dintre detaliile primului lăcaș s-au păstrat doar ferestrele sudice ale navei. Cele de pe extremități, situate la aceeași înălțime, sunt deschideri înguste, încheiate semicircular, cu ambrazură evazată. Fereastra mijlocie se încheie, în schimb, în segment de cerc (sau în arc în formă de mâner de coș), fiind în același timp mai lată și mai înaltă decât celelalte două. Forma actuală a acesteia datează din epoca modernă, dar remarcăm o cezură pe la mijlocul arcului închiderii, care sugerează că fereastra a fost amenajată prin transformarea unei deschideri romanice, identice cu cele din vecinătatea sa. Fereastra mijlocie originală se situa în partea dreaptă a golului actual.⁴ Grație lui Heszlmann Imre și Flóris Rómer, care au vizitat biserica în 1864, deținem câteva date despre soclul și portalul vestic – dispărute între timp – ale lăcașului timpuriu.⁵ Rómer a desenat profilul muchiei soclului compus dintr-o adâncitură în unghi drept urmată de un tor. El a notat în dreptul desenului că muchia era din cărămidă.⁶ Portalul apusean cu închiderea și arhivolta semicirculară, caracterizat printr-o ambrazură treptată a fost clădit de asemenea

3. Tabernacolul

din cărămidă, fiind încununat cu un fronton triunghiular. Ambrazura era ritmată prin două trepte cărora le era adosată câte o coloană. Conform profilaturii desenate de Rómer acestea nu erau coloane monolit.⁷

Detaliile arhitectonice ale corului alipit navei într-o perioadă mai târzie au fost confecționate în general din piatră. La soclu ne-am referit deja anterior. Cornișa este barocă. Singurul contrafort care s-a păstrat la colțul sud-estic al corului, prezintă

4. Desprinderea bolții din colțul sudic al peretelui răsăritean al corului

două trepte, copertină și lăcrimare confecționate din piatră. Profilatura detaliilor din urmă nu se mai poate desluși în zilele noastre, dar potrivit desenului lui Rómer – care reprezintă un profil de pe contrafortul amintit – s-a aplicat profilul uzual: o scotie adâncită într-un plan înclinat.⁸ Fațada sudică a corului este articulată cu trei ferestre încheiate în arc frânt, identice ca formă și amplasament, caracterizate prin ambrazuri evazate. În

partea superioară a deschiderilor bipartite s-au păstrat muluri, lipsind însă menourile. Fereastra mijlocie, identică cu aceea din stânga, prezintă deasupra golurilor încheiate semicircular două muluri în formă de migdală. În cazul ferestrei din dreapta apar în schimb două muluri flamboaiante. Profilatura mulurilor nu conține listeluri proeminente. Ancadramentele din piatră nu cuprind întreaga grosime a ambrazurilor, acestea fiind completate dinspre exterior și interior cu cărămizi. Cezurile perceptibile pe muchiile ambrazurilor, precum și arcele de descărcare din cărămidă de deasupra deschiderilor se datorează probabil acestui fapt.⁹ Detaliile semnalate sugerează de asemenea

5. Desprinderea bolții de pe peretele sudic al corului

că ancadramentele au fost montate probabil ulterior, după zidirea pereților.¹⁰

În navă nu s-au păstrat detalii medievale. În cor, pe peretele nordic al acestuia a fost descoperită ușa încheiată în arc în acoladă turtit, care ducea în sacristie. Profilul aplatizat al ancadramentului se compune – spre golul ușii – din listel cu suprafața înclinată, baghetă, listel și cavetă alungită. La baza cadrului, profilatura se frânge în unghi drept spre golul deschiderii, iar vârful arcului în acoladă este intersectat cu o baghetă scurtă, orizontală. Pe peretele nord-estic al corului remarcăm un tabernacol renascentist. Acesta se sprijină pe o consolă triunghiulară cu laturile arcuite, profilată pe margini. Deasupra consolei urmează un brâu profilat cu denticuli și talon. Profilatura ancadramentului compusă din talon și listel se frânge la bază în unghi drept spre golul nișei. Piesa este încununată cu o cornișă decorată cu un șir de denticuli încadrate de cavete.

În peretele sudic al corului, sub fereastra dinspre răsărit, a fost amenajată o nișă de ședere încheiată în arc în acoladă. Din bolta de odinioară a corului s-au păstrat fragmentar patru porniri de ogive. Fiecare se compune din câte două ogive profilate cu câte o cavetă, baza pornirilor prezentând în câteva cazuri forme ciudate, amintind puțin de cele în formă de coadă de rândunică. În colțurile răsăritene, listelurile proeminente ale ogivelor se desprind direct din perete, continuând paralel până la punctul în care se despart prin îndoire, fără a se intersecta. Pornirea de pe peretele sudic diferă de acestea doar prin faptul că aici ogivele se intersectează. În colțul sud-estic se desprind din perete trei listeluri proeminente care continuă apoi paralel până în punctul în care elementul mijlociu se despica în două și se pierde în listelurile de pe margini. Judecând după poziția pornirilor bolta era formată din trei travee. De asemenea numărul pornirilor exclude o boltă în cruce, fiind vorba cu siguranță de o structură mai complexă, probabil o boltă în plasă.¹¹

Detaliile plastice aparținând primei faze de construcție – și în primul rând portalul – nu permit decât o datare în limite cronologice largi. Acest tip de portal, întâlnit, cel puțin în varianta fără coloane, la numeroase biserici din Sătmar (vezi spre ex. Csaroda, Csengersima, Gacsály, Gyügye, Vetés, Zajta) este datat în general în a doua jumătate a secolului al XIII-lea și începutul veacului următor. Închiderea semicirculară, și nu în arc frânt, a portalului din Nagygéc sugerează datarea acestuia mai degrabă în epoca romanică, dar nu neapărat în primele decenii ale acesteia. Nu putem exclude în același timp nici prelungirea construcțiilor în veacul al XIV-lea.

Detaliile corului gotic au fost confecționate într-o singură fază de construcție. Mulurile decorate și cu motive flamboaiante, profilate fără listeluri proeminente se regăsesc în arhitectura Regatului Ungariei medievale către 1500 precum și în deceniile următoare.¹² Pornirile de ogive în formă de coadă de rândunică au apărut în anii 1480, dar versiunea provincială utilizată la

6. Desprinderea bolții din colțul sud-estic al corului

Nagyéc, rezultată din preluarea eronată a formei, nu poate fi datată, credem, înainte de cumpăna secolelor XV-XVI.¹³ În principiu, nu e exclusă nici construcția corului în anii 1490, dar detaliile renascentiste (profilatura ușii sacristiei și tabernacolul) indică mai degrabă datarea acestuia în primele două-trei decenii ale secolului al XVI-lea.¹⁴

Nu dispunem de date suficiente pentru identificarea patronului/patronilor constructori din prima treime a veacului al XVI-lea. Cu toate că în secolul al XV-lea sunt atestați în rândul proprietarilor satului membrii familiilor Becski, Csáki, Darai sau Drágfi, la mijlocul secolului al XVI-lea Ștefan Becski era singurul posesor al așezării.¹⁵

Sz. P.

Fotografiile au fost executate de Attila Mudrák, locul de păstrare al desenului: KÖH Colecția de Relevee, cota: 37009 (1).

NOTE DE SUBSOL

- ¹ Vezi datele istorice la NÉMETH 2008, pp. 94-96.
- ² Vezi dedicația de la p. 5 a volumului intitulat *A múlt emlékei*, 1989.
- ³ Vezi ilustrațiile privitoare la săpăturile arheologice și cercetarea monumentului în volumul sus menționat (il. 3-16), de asemenea rezultatele preliminare ale acestora prezentate în același volum de PÉTER NÉMETH, *A nagyécei református templom ismertetése*, pp. 35-36.
- ⁴ Acest lucru pare a fi sugerat și de faptul că axul median al ferestrei actuale nu coincide exact cu jumătatea distanței dintre ferestrele laterale. Dacă completăm însă presupusa fereastră romanică – pornind dinspre latura răsăriteană a ambrazurii actuale – axul ferestrei reconstituite coincide cu axul median al porțiunii dintre cele două deschideri laterale. Trebuie menționat însă că în paramentul actual nu prea putem distinge urmele lărgirii ferestrei mijlocii.
- ⁵ Portalul a fost distrus în 1896 când s-a construit turnul de pe fațada vestică. Comunitatea satului a solicitat sprijinul comisiei monumentelor (MOB), dar, potrivit părerii lui Ottó Sztchlo, comisia nu a sprijinit, dar nici nu s-a opus construcției turnului: „biserica reconstruită în repetate rânduri în trecut nu mai reprezintă un monument valoros, astfel că ridicarea turnului proiectat pe fațada vestică nu va dăuna edificiului din punct de vedere artistic, deși această intervenție nu se justifică doar prin scopul înfrumusețării clădirii.” Vezi KÖH Arhiva Științifică, MOB-documente 1895/87, 102, 199, 205.
- ⁶ KÖH Arhiva Științifică, Rómer-protocoale, XV, p. 126. Rómer nu a specificat dacă desenul se referă la soclul navei sau cel al corului, dar de vreme de soclul corului – compus din două retrageri – s-a păstrat până în zilele noastre, desenul reprezintă, fără îndoială, soclul navei, dispărut între timp.
- ⁷ KÖH Arhiva Științifică, Rómer-protocoale, XV, pp. 126-127; HENSZLMANN 1864, p. 146.
- ⁸ KÖH Arhiva Științifică, Rómer-protocoale, XV, p. 126.
- ⁹ Cezurile se văd clar la toate cele trei ferestre, la fel și arcul descărcare deasupra ferestrei mijlocii. În cazul deschiderii răsăritene remarcăm doar pornirea din stânga a arcului de descărcare, restul fiind acoperit cu de tencuială. Arcul de descărcare a ferestrei dinspre vest este acoperit în întregime.
- ¹⁰ Aceeași soluție s-a aplicat în Sătmar și în cazul bisericilor reformate de la Nagyszekeres, Szamosbecs și Túrricse.
- ¹¹ Judecând după traseul pornirii ogivelor nu e exclus ca sanctuarul să fi fost acoperit cu cea mai simplă variantă a bolții în plasă. Pe teritoriul regatului acest tip de boltă a apărut în turnul porții răsăritene al cetății de la Bratislava (Slovacia), vezi FIALA 1969, pp. 25-28, il. VII/2.
- ¹² PAPP 2005, pp. 91, 134-135.
- ¹³ PAPP 2005, pp. 88-89 – privitor la istoricul acestei forme, vezi *ibidem*, pp. 93-97.
- ¹⁴ Pe teritoriul Ungariei medievale tabernacolele renascentiste inscripționate cu anul confecționării datează fără excepție din secolul al XVI-lea. Toate detaliile piesei din Nagyéc aparțin morfologic stilului renascentist, vezi și Mirkó 2005, pp. 205-208.
- ¹⁵ CSÁNKI vol. I, pp. 491-494; MAKSAY 1990, vol. II, p. 733.